

ÇILDIRLI ÂŞIK ŞENLİK İLE NARMANLI ÂŞIK SÜMMANİ'NİN KARŞILAŞMALARI*

Yrd. Doç.Dr.Dilaver DÜZGÜN**

Orta Asya'daki ozan-baksı geleneğinin bir devamı olarak Anadolu ve Azeri sahalarında kendine has bir üslupla gelişen ve zenginleşen aşık tarzı şiir geleneği, XIX. yüzyılda yetiştirdiği güçlü temsilcileri ile kültürümüze ve edebiyatımıza önemli katkılarda bulunmuştur. Bu sağlam geleneğe XIX. yüzyılın ikinci yarısında eklenen Çıldırli Aşık Şenlik ile Narmanlı Aşık Sümmani, yetiştikleri dönem ve etkili oldukları coğrafya bakımından incelenmeye değer iki aşığıdır. Şenlik, 1850-1913 yılları arasında yaşamış, doğup büyüdüğü memleketi olan Çıldır'ın Anadolu sahası ile Azeri sahasının ortasında yer alması nedeniyle bu iki bölgeyi birbirine bağlayan bir köprü görevi üstlenmiştir. Prof. Dr. Ensar Aslan'ın ifadesiyle "Şenlik, Azeri sahasından aldığı birçok unsuru Anadolu'ya yayarak aşık edebiyatımıza yenilik getirmiş, bu tarzın gelişip daha mükemmel eserler vermesine yardım etmiştir."¹ Sümmani ise 1861-1915 yılları arasında yaşamış, yetiştiği dönemde olduğu gibi kendinden sonra da yakın çevresinden başlayarak Doğu Anadolu, hatta Anadolu'nun diğer bölgeleri ile Azerbaycan sahasında kendisinden söz ettirmiş bir aşığıdır.

Aynı çağda ve aynı bölgede yaşayan

iki ünlü aşığımızın bir araya gelmesi, sazlı sözlü sohbetlerde bulunması ve karşılaşma yapması pek doğal idi. Ancak o dönemde Çıldır'ın Rus işgali altında oluşu, Narman ile Çıldır arasındaki iletişimi engelleyen, yahut güçleştiren bir faktördü. Bütün bu olumsuzluklara rağmen iki ünlü sanatkar bir araya gelmişler ve karşılaşma yapmışlardır. Fakat, halk edebiyatı araştırmalarının diğer alanlarında olduğu gibi burada da bazı tereddütlere sahip bulunuyoruz. Gerek sözlü, gerekse yazılı kaynaklar, bu konuda birbirinden farklı bilgiler vermektedir. Sözlü kültür geleneğini kendi şartları içinde değerlendirirsek varılan noktanın tabii bir sonuç olduğu anlaşılır. Çünkü, dilden dile dolaşarak günümüze kadar ulaşan bilgiler, halk muhayyilesinde yeni bilgileri bünyesine katarak asıl olaydan büyük ölçüde uzaklaşabilmekte, böylece bilimsel araştırmaları güçleştirmektedir. Bir bakıma sahaya ayrı bir zenginlik kazandıran bu gelişme karşısında folklor ve halk edebiyatı araştırmacıları bir kişiliği veya yaşanmış bir olayı araştırırken gerçek olanla efsanevi/menkabevi olanı ayrı ayrı tesbit ederek belli sonuçlara varmaya çalışırlar.

Aşık Şenlik ile Aşık Sümmani'nin karşılaşmaları konusunda ilk akla gelen

soru, karşılaşmanın nerede ve nasıl yapıldığı hususudur. Bu konuda kesin olarak bilinen, Sümmani'nin doğup büyüdüğü yer olan Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünden yola çıkıp Şenlik'i ziyaret etmesidir. Kronolojik olarak en eski yazılı kaynaklarımızdan biri durumundaki Nesip Yağmurdereli'nin Aşık Sümmani ile ilgili eserinde karşılaşmanın Posofta yapıldığı belirtilir² Mehmet Kardeş, karşılaşma yeri olarak Pusut ve Suhara köyleri ile Ardahan'ı anmaktadır. Ayrıca Posofun Suskap köyünde Şenlik-Zülali-Sümmani arasında yapılan bir karşılaşmadan söz etmektedir.³ Kemal Bayrak da bu görüşe katılır ve Şenlik'le Sümmani'nin tanışma yeri olarak Suskap köyünü gösterir.⁴ Ensar Aslan ise hazırladığı kapsamlı araştırmasında Şenlik'le Sümmani'nin ilk kez Çıldır'a bağlı Purut köyünde görüştüklerini belirtir. Ona göre, Erzurum'dan pasaport alarak yola çıkan Sümmani, Çıldır merkezine gelmiştir. Bu sırada Şenlik, Çıldır'ın yakın köylerinden olan Purut'ta Nebi Ağa'nın çocuklarının sünnet düğünüdür. Sümmani de Purut köyüne giderek düğün sahibinin evine misafir olmuştur. Burada başlayan sazlı sözlü sohbet, düğünden sonra Suhara'da, Şenlik'in evinde devam etmiştir. Ensar Aslan, anılan eserinde Sümmani-Şenlik-Zülali arasında Posofun Suskap köyünde gerçekleşen üçlü karşılaşmayı da doğrulamaktadır.⁵ Bu konudaki son yayınlardan birine imzasını atan Nizamettin Onk ise başka bir yer adı anmaksızın Şenlik ile Sümmani'yi Suhara'da karşı karşıya getirir.⁶

Karşılaşmanın gerçekleşme zamanı hakkında kaynakların çoğu herhangi bir tarih vermezken Nesip Yağmurdereli 1901 yılında iki aşığın bir araya geldik-

lerini söyler.⁷ Ensar Aslan bunu daha da daraltır, görüşme ve tanışma zamanı olarak 1901 yılının ilkbaharını gösterir.⁸ Fahrettin Kırzioğlu ise Sümmani'nin 1900 yılı başlarında bu bölgeye gelerek Kars köylerini gezdiğini belirtir ve Sümmani'nin Kağızman koşmasını kaydeder, ama Şenlik'le karşılaşması konusuna değinmez.⁹ Sözlü kaynaklarımızdan Aşık Hüseyin Sümmanioglu (Sümmani'nin torunu), Şenlik'le Sümmani'nin iki ayrı zamanda karşılaştıklarını iddia etmektedir.¹⁰ Ancak bu iddiayı kuvvetlendirecek başka belgelere sahip değiliz. Diğer kaynakların tümü karşılaşmanın bir kez yapıldığı görüşünü paylaşmaktadır.

Şenlik'le Sümmani'nin karşılaşmalarında ortaya konulan şiir metinlerine gelince, bu konuda da farklı rivayetlerle karşılaşırız. Birçok kaynakta parçalar halinde verilen şiir metinlerini toplu halde yayınlayan çalışmalar da vardır. Bunlardan Ensar Aslan ve Mehmet Kardeş'in yukarıda adı geçen çalışmalarında 90 ar hane vardır. Nizamettin Onk, 85, Nesip Yağmurdereli 56, Adil Özder¹¹ 34 dörtlük vermiştir. Bir hafta süreyle şiir sohbeti yaptıkları tahmin edilen iki ünlü aşığımızın hayatlarında büyük önem arz eden bu söyleşmede ortaya koydukları şiirlerin tamamı elbette bu kadar değildir, ama muhafaza edilerek günümüze kadar ulaştırılanlar bunlardan ibarettir.

Ensar Aslan'ın verdiği şiir metinlerini esas alarak yaptığımız değerlendirmeye göre Şenlik-Sümmani karşılaşmasının şöyle gelişmiştir: Geleneğe uyularak önce Şenlik "hoş geldin" anlamında bir başlangıç yapar, sonra nazire türünde verilen örneklere geçilir. Divani tarzında ortaya konulan ve daha çok dini konuları halk dilinde kazandığı yorum, tasnif ve tertiplerle ele alarak birikimle-

rini ortaya koydukları bu bölümdeki şiirler, karşılaşmanın en dolgun örneklerini teşkil eder. Saz ve söz sohbetinin ilerleyen bölümlerinde karşılıklı soru ve cevapların ağırlık kazandığını görüyoruz. Önce Şenlik, Sümmani'nin sanatsal birikimini ve Çıldır'a geliş nedenini öğrenmeye yönelik sorular sorar. Böylece Sümmani'nin şairlik yeteneğini tesbite çalışır. Şiir halinde "Osmanlı ülkesinden buraya niçin geldin, bizim memleketin karışık halini görüyorsun, sen canından vaz geçerek mi buraya geldin, benimle ülfet etmeye mi, yoksa imtihan olmaya mı geldin" şeklinde sorular sorar. Sümmani de niyetinin dost ziyareti olduğunu ve sohbet için geldiğini söyler. Bu bölümde her iki aşığın karşılıklı saygı ve hoşgörüyü ön plana çıkardıklarını, tevazu sınırlarını zorlamadıklarını görüyoruz.

Örneğin Şenlik'in

Kem kelim çiharmam asla dilimden
Gönlümü yad ettin özge halimden
Çoh aşihlar geldi getti elimden
Sen ola ki adı şane gelifsen

biçimindeki dörtlüğüne Sümmani şu karşılığı verir:

Dost eline varmak aref dediler
Dostla görüşmeyi şeref dediler
Seni aşk ehline sarraf dediler
Kıymet için gevher kâne gelmişem

Yine Şenlik'in

Mülk-i Al'Osman'da var mıdır adın
Yoksa bir Kaza-i Narman'da mısan?

sorusuna Sümmani

Ben şeref gözlemem söyleye cihan
Bana kalsa üç beş yaran bizde var

biçiminde cevap verir.

Karşılaşmanın bundan sonraki bölümlerinde bağlama türünde örnekler verilir. Aşıklar birbirlerine dünyanın kuru luşu, peygamberler tarihi ve birtakım efsanevi varlıklarla ilgili sorular sorarlar.

Sümmani ilk sorusunu şöyle yöneltir:

Gûş ver bu sözüme ey usta Şenlik
Dinle ben fakirin muhabbetinden
Bu cümle ruhların mayası nedir?
Bil gözesin söyle bidayetinden

Şenlik şu cevabı verir:

Saye-i pirimden olmazam mahzun
Söyleyim anhyah kemaletinden
Bir nur-u meknundur mayası kâf-nun
Sebebi resulün yüz hürmetinden

Büyük bir bölümünün bağlama türündeki örneklerle dolu olduğu karşılaşmada taşlamaya yer verilmez ve dostane bir atmosferde devam eder.Şenlik'in annesi Sümmani'yi gömleğinden geçirerek kendisine oğul eder. Böylece Sümmani ile Şenlik manevi kardeş olurlar.

NOTLAR

* 25-31 Ekim 1995 tarihleri arasında Kars'ta düzenlenen I. Milli Kafkasya Sempozyumu'nda sunulan bildiri.

¹ Ensar Aslan, Çıldır Aşık Şenlik -Hayatı, Sanatı ve Hikâyeleri- (İnceleme, Metin, Sözlük), Ankara 1975, s. XL.

² Nesip Yağmurdereli, Sümmani -Hayatı ve Şiirleri-, İstanbul 1939, s. 53.

³ Mehmet Kardeş, Meşhur Saz Şairi Aşık Sümmani -Hayatı ve Şiirleri-, İstanbul 1963, s. 53, 65.

⁴ Kemal Bayrak, Aşık Zülali -Hayatı ve Şiirleri-, Erzurum 1973, AÜFEF lisans tezi, s. 62.

⁵ Aslan, a.g.e., s. 99-100, 118.

⁶ Nizamettin Onk, "Çıldır Aşık Şenlik ve Narmanlı Aşık Sümmani", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:50, Ekim 1987, s. 219-244.

⁷ Yağmurdereli, a.g.e., s.53.

⁸ Aslan, a.g.e., s. 99.

⁹ Fahrettin Kırzioğlu, Edebiyatımızda Kars, İstanbul 1958, s. 74.

¹⁰ Aşık Hüseyin Sümmanioğlu ile özel görüşme: 17 Eylül 1995, Erzurum.

¹¹ Adil Özder, Doğu İllerimizde Aşık Karşılaşmaları, Bursa 1965, s. 51-59.